

MÜASİR AUDIOVİZUAL NİTQDƏ ÜSLUBİ NORMA PROBLEMİ

Müstəqillik dönməində yeni sosiolinqvistik tələblər əsasında formalaşan müasir Azərbaycan ədəbi dilini yüksək inkişaf dinamikası, forma və məzmun, norma və üslub rəngarəngliyi xarakterizə edir. Struktur və sistem komponentlərinin, şifahi və yazılı formaların təkmilləşməsi bu dövrün ədəbi dilinin inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir. Çağdaş ədəbi dil standartlarının dəqiqləşdirilməsi, norma və kodifikasiya, üslublararası integrasiya və diferensiasiya məsələlərinin elmi-nəzəri müstəvidə təqdim və təhlil olunması kontekstində audiovizual nitqin xüsusi çəkisi daha qabarıq şəkildə ortaya çıxır.

Müasir şifahi ədəbi dilin mühüm qolu hesab edilən televiziya və radio dili “ədəbi dilimizi nitq mədəniyyəti cəhətdən inkişaf etdirdiyi kimi, onu tamamilə yeni formalarla da zənginləşdirir” (1, 81). Kütləvi nitq tribunası olmaq etibarilə, müasir dövrdə televiziya və radionun ədəbi dil normasını təbliğ və təşviq etmə imkanları müqayisəolunmaz dərəcədə genişdir. Təəssüf doğuran haldır ki, məhz audiovizual nitq bir sıra hallarda ədəbi dil normalarının pozulması mənbəyi kimi çıxış edir. Müşahidələr göstərir ki, norma pozulması bütün səviyyələr üzrə getsə də, üslubi normaya riayət olunmaması nəticəsində fikrin təhrif olunması daha çox baş verir. “Danışiq dili elementlərinin intensiv olaraq fəşllaşması, şifahi ədəbi dili sıxışdırmaq və onun imtiyazlarına yiyələnmək cəhdi” (5, 244) üslubi normaya həmişə əməl olunmaması ilə nəticələnir, audiovizual nitqin ilkin informativ və kommunikativ funksiyasının icra olunmasında nöqsanlar yaranır.

Üslub - dil vasitələrindən məqsədəuyğun şəkildə istifadə deməkdir. Bu istifadə məqsədəmüvafiq olmadıqda, norma pozuntusu kimi qiymətləndirilir. Üslubları öyrənən elm sahəsi olan üslubiyyat dilçiliyin digər şöbələrinin fəvqündə durur. Onun öz vahidi olmasa da, bazisli dil səviyyələrinin vahidləri - fonemlər, leksemlər, morfemlər və sintaqmların üslubi imkanları üslubiyyatın xüsusi bir sahə kimi fəaliyyətini təmin edir. Fikrimizcə, üslubi norma müəyyən mənada, Y.Stepanovun işlətdiyi “normadaxili norma” anlayışı ilə üst-üstə düşür: “Norma iki yerə ayrılır: həqiqi norma və ondan yaranmış norma – fonem, morfem, söz və cümlənin düzgün realiizasiyası – bu, həqiqi normanın nitqdəki təzahürü kimi qəbul oluna bilər” (2, 46). Deməli,

“normadaxili norma” elə üslubi normanın özüdür. Dolayısı ilə, bütün səviyyələr üzrə dil normalarının pozulması, nəticə etibarilə, üslubi normanı da pozur. Üslubi normanın pozulmasının səbəbi kimi aparıcıların nitqində rastlanan sözçülük, fikir və söz təkrarları, şablon ifadələr, sözlərin kontekstə uyğun işlədilməməsi, yersiz məcazlar, söz oyunu, xarici dillərdən mexaniki tərcümə, dildəki məlum leksik-qrammatik modellərin təhrif edilməsi və s. çıxış edir.

Üslubi normanın düzgün tətbiq edilməsi daha çox aparıcının (müxbirin, dikturun) nitq mədəniyyətinə güclü təsir göstərən faktorlardan - onun intellektual səviyyəsi, ümumi dünyagörüşü, fərdi peşəkarlıq xüsusiyyətlərindən asılıdır. Səmimi ünsiyyət yaratmaq bacarığı, təbii və məqsədəmüvafiq (verilişin janrından və ünsiyyət şəraitindən asılı olaraq) səs tonu, danışiq manerası ilə yanaşı, konkret üsluba uyğun dil vasitələrinin seçilib tətbiq olunması aparıcıların nitqi üçün vacib tələblər olmalıdır. Bu tələbə əməl olunmaması nəticəsində yaranan üslubi norma pozuntuları və nitq xətalarını televiziya verilişlərinin dili üzərində apardığımız müşahidələr zamanı qeydə aldığımız konkret nümunələr əsasında izah etməyə çalışacağıq (Nümunələr müəllifin Milli Televiziya və Radio Şurasının sifarişi ilə “Azərbaycan teleradio məkanında ədəbi dilin qorunması” layihəsi çərçivəsində apardığı monitoring zamanı qeydə alınmışdır (3)).

Audiovizual nitqdə üslubi normanın pozulma səbəblərindən ən çox rastlanıran yersiz təkrarlardır. Ekran nitqində təkrarın iki növü ilə qarşılaşırıq: fikir formal baxımdan fərqli, məzmun planında eyni olan leksemlərlə ifadə olunur. Bu hadisə üslubiyyatda “pleonazm” da adlanır. Televiziya dilində qeydə aldığımız *böyük meqapolis, inkişafın təkamül tendensiyası, diqqətlə incələmək* kimi ifadələr məntiqsiz səslənir, çünki birləşmələrin yanaşı gələn iki komponentinin birinin mənası digərini də ehtiva edir; meqapolisin kiçik olma ehtimalı yoxdur, çünki meqapolis sözü yunan mənşəli olub, meqas - böyük, polis - şəhər sözlərinin birləşməsindən yaranıb, “bir çox şəhərlərin və iri yaşayış məntəqələrinin birləşməsi və sürətli inkişafı nəticəsinə yaranan müasir nəhəng şəhər” kimi izah olunur. İnkişaf elə təkamül deməkdir, incələmək isə onsuz da diqqət tələb edir, çünki detallarına, ayrıntılarına varmaq məzmununu ifadə edir, bu isə diqqətsiz mümkün deyil. Digər nümunələrə nəzər salaq:

Lider TV (“Xoş ovqat”) - İndi bizim bugünkü dövrdə oxuyan müğənnilərimiz var. “Müğənni” kəlməsi semantik baxımdan mahnı oxuyan şəxsi bildirdiyindən “oxuyan” sözü ilə yanaşı işlədilməsi yalnız mənasız təkrar yaradır. Oxumayan müğənni olmadığından, “oxuyan müğənni” ifadəsi məzmunca qüsurlu səslənir.

ARB TV (“Yaşamaq gözəldir”) - Bugünkü müzakirənin son yekun nəticəsi olaraq onu deyə bilərik ki, əziz qadınlar, həyatınızda olan kişiləri çalışın qoruyun... Aparıcı, əslində, sinonim cərgəyə daxil olan sözləri ard-arda düzüb, birləşmə şəklində işlətməklə məzmun planında zəngin yox, qüsurlu nitq nümayiş etdirir. Artıq sözlərin işlədilməsi nitqin yığcamlıq tələbini pozur. Eyni zamanda, düzgünlük və dəqiqlik prinsiplərinə də riayət olunmur.

Bəzi hallarda isə təkrarın digər növü – eyniköklü sözlərin, bir növ, mexaniki təkrarlanması faktı olan taftologiya ilə rastlaşırıq. Aparıcı nitqində söz və ifadələrin, bəzən isə fikrin təkrarlanması xüsusi bədii effekt yaratma ((təkrar (ədəbiyyatşünaslıqda təkrir) fiqurunu nəzərdə tuturuq)) məqsədi güdmürsə, nitqin yığcamlığına xələl gətirir, danışığı yorucu və yeknəsəq edir.

Lider TV (“Tezdən oyan”) - Səidə xanım həm rəssamdır, həm müəllimədir, 4 və 12 (4-12) yaş arası olan uşaqları hazırlıqlara hazırlayır. Daxili obyektli feil olmadığı halda, eyniköklü “isim+feil” modeli əsasında söz təkrarına yol verilmişdir. İfadə üslubi baxımdan qüsurlu səsləndiyi qədər, məntiqi baxımdan da absurddur; “hazırlığa hazırlamaq” o deməkdir ki, hazırlıq keçəndən sonra uşaq hazırlığa gedəcək, halbuki “hazırlıq keçir” olmalı idi.

Lider TV (“Fortuna”) - Artıq, belə deyək də, müştərilərin sayı məhdud saydadır. Doğru formada ifadə “müştərilərin sayı məhduddur”, yaxud “müştərilər məhdud saydadır” şəklində işlədilməli idi. Bu halda məntiqsizlik yaradan təkrardan qaçmaqla, cümləni həm formal, həm də məntiqi baxımdan düzgün şəkllə salmaq olardı.

Eyni sözün və ya ifadənin, bəzən isə bütöv cümlələrin nitqdə məqsədsiz şəkildə təkrarlanması faktı ilə də tez-tez qarşılaşırıq. Taftologiya və pleonazmdan fərqli olaraq, bu nitq vahidləri sərbəst şəkildə təkrarlanaraq, cümlənin müxtəlif mövqelərində, bəzən isə ardıcıl cümlələrdə işlədilir. Heç bir üslubi funksiya daşımayan belə təkrarlar danışanın söz kasadlığından,

dilin lüğət ehtiyatına bələd olmamasından, müxtəlif mənalı sözlərin paradigmatik və sintaqmatik sistemdəki mövqeyini nəzərə ala bilməməsindən irəli gəlir. Bu isə, öz növbəsində, sözcülüyə, məzmunca bəsit, formaca qüsurlu cümlələrin işlədilməsinə səbəb olur. Təkrar olunan sözlər informasiya axınında maneə kimi çıxış edir, yeni fikir ifadə edə bilmədiyindən ötürülən məlumatın qəbul edilməsində ləngimələrə səbəb olur.

Xəzər TV ("Evin olsun") - Baku Nar Recidencenin əsas əhəmiyyəti Azadlıq prospekti və Gənclik metrostansiyalarına yaxın məsafədə yerləşməsi, yaxınlıqda yerləşən bir neçə məktəb və uşaq bağçalarına, çoxsaylı idman və ticarət və iaşə obyektlərinə, parklar və əyləncə mərkəzlərinə yaxın ərazidə yerləşməsidir. Eyni ifadə bir cümlədə üç dəfə təkrarlanır.

ARB TV ("Yaşamaq gözəldir") - Bu gün biz nədən danışacağıq. Bu gün danışacağıq biz damarların probleminə. Biz damarların probleminə danışanda dəfələrlə studiyamızda mütəxəssislərimiz olub. Söz və ifadələr gərəksiz yerə dəfələrlə təkrarlanır.

Standart və şablon ifadələrə, basmaqalib cümlələrə meyil qeyri-peşəkarlığın ifadəsi olub, aparıcıların nitqini orijinallıqdan uzaqlaşdırır. Televiziya yayımlanan hər bir verilişin öz ruhu, xüsusi atmosferi və aurası olmalıdır. Bu fikir, ilk növbədə, müəllif proqramlarına aid edilə bilər. Lakin bəzi veriliş müəllifləri "fərdi üslub" yaratmaq naminə ibarəpərdazlıq edir, yersiz məcazlar, söz oyunu, dolaşıq cümlələr, mürəkkəb konstruksiyalarla dili ağırlaşdırır və yorucu edir. Fikrin ifadə planında orijinallıq və bənzərsizliyə nail olmaq istəyini başa düşmək olar, lakin bu istək məzmunun təhrif olunması və ümumiyyətlə anlaşılmaması hesabına əldə olunursa, qətiyyəən yolverilməzdir. Aşağıda təqdim etdiyimiz nümunələr mənasız söz oyunu ilə tamaşaçıda lüzumsuz gərginlik yaradır:

ARB TV ("Pəncərə") - Hər vaxtınız xeyir olsun, pəncərənin xeyirliyə açılısın. Aparıcının işlətdiyi bu ifadənin orijinal variantı "sabahınız xeyirli açılısın", yaxud "Qapınız // süfrəniz xeyirliyə açılısın" şəklində olan deyimlərdir. Birinci ifadənin əsasında "sabahın xeyir" şəklində formalaşmış salamlama etiketi durduğu halda, ikinci ifadə kiminsə evinə gəlmənin, onun süfrəsində oturmağın xeyir iş və xoş günlər məqsədilə olması arzusunun ifadə edən nitq etiketi ilə bağlıdır. Məlum qəlib əsasında qurulan "Pəncərənin xeyirliyə açılması" ifadəsinin verdiyi məna isə anlaşılmır. Müəllif-aparıcının verilişin adı ilə bağlı yaratmaq istədiyi məcaz yalnız "söz xətrinə deyilmiş söz" təsiri bağışlayır.

ARB TV ("Pəncərə") - Hələlik isə bu günə başlayırıq, pəncərəni açıq saxlayın. Kalambur kimi səslənən belə yersiz məcazlar fikrin anlaşılmamasına mane olur.

Televiziya nitqində üslubi normanın pozulmasının digər mənbəyi aparıcının işlətdiyi sözün yerinə düşməməsi, uğurlu seçilməməsidir. Dilin əsas və mərkəzi vahidi olan sözə həssas münasibət bəsləmək, sözün məna çalarlarını və işlədilmə sahəsini dəqiq şəkildə fərqləndirmək, sözü daxili və xarici cəhətdən - məzmunla formanın vəhdəti olaraq dəyərləndirmək aparıcı və jurnalistdən tələb olunan mühüm keyfiyyətlərdir. Mətnin ümumi məzmununun anlaşılmaması və düzgün qavranılması məhz aparıcının söz seçimindən, sözün semantik sahəsini (lüğət tərkibinin hansı elementləri ilə əlaqəyə girə biləcəyini) düzgün təyin edə bilməsindən, sözlərin məna incəliklərindən və üslubi imkanlarından faydalanma bacarığından asılıdır. Ədəbi dilin leksik norması lüğət tərkibindən doğru-dürüst istifadəni tənzimləyir, dilimizin gözəlliyini, orijinallığını və funksionallığını təmin edir. Bu normaya etinasız yanaşıldıqda dialektizmlər, jarqon elementləri, loru və vulqar sözlər, yersiz alınmalar, varvarizmlər ekran dilinə yol açır. Leksik norma ilə üzvi vəhdətdə olan üslubi norma isə sözü yerində işlətməyi tələb edir. Əks halda, televiziya dilinin həm kommunikativ (kütləvi ünsiyyət vasitəsi olmaq) funksiyası, həm də təbliğat (ədəbi dilimizi nümunəvi şəkildə təqdim etmək) missiyası məhdudlaşır.:

ARB ("Çıxış yolu") - Aytənin etiraflarına qarşı tərəf nə cavab verdi. Etirafa cavab verilməz, reaksiya verilir.

ARB TV ("Pəncərə") - Siz də, Murad, həvəsdən düşməyin, 3 ay olmasın, 6 ay olsun, nə olar, bir az da güc verin, alınacaq sizdə. "Güc verin" birləşməsi qətiyyəən yerinə düşmür, çünki gücənmək mənasını verir. "Səy edin", "çalışın" sözləri ilə əvəz edilə bilərdi.

ARB TV ("Biz birlik") - Uşaq serebral iflici diaqnozuna sahibdir. "Diaqnozu qoyulub" birləşməsi işlədilə bilərdi, çünki nəyəsə sahib olmaq müsbət çalar daşıyır, xəstəlik diaqnozuna

münasibətdə işlədilməsi uyğunsuzdur.

ARB TV ("Yaşamaq gözəldir") - Ölkənin ən **rahat** ailə-sağlamlıq proqramı həftənin sonuncu buraxılışının canlı yayımına başlayır. Söz işləndiyi mühitə mənaca uyğun gəlmir, proqram rahat olanda necə olur ki? O zaman, məntiqə görə, narahat proqramlar da olmalıdır.

Xəzər TV ("Könül dünyamız") - *Qoy bu andan etibarən sizli-bizli hər birimizi, qəlbimizi yalnız və yalnız bizi əhatə edən qəlblərin harayı, səsi, küyü, havası, havacatı yaxşı mənada işıqlandırsın.* Haray kömək üçün çağırışdır, burda yaxşı nə ola bilər ki? İkincisi, sadalananlar səslə bağlı sözlərdir, işıqlandırma isə görüntü ilə əlaqəlidir; səsin yaxşı mənada işıqlandırması nə deməkdir? Demək, pis mənada da işıqlandırma bilərmiş.

Mənaca uyğunsuz sözlərin birləşmə şəklində işlədilməsi də üslubi normanın təhrif olunması ilə nəticələnir. Məsələn: *ARB TV ("Turist")* - *Bax, gənc müğənnilərdən maddiyyat tələb eləyən insanları başa düşmürəm; sən niyə ona kömək eləməməlisən? Bəlkə bu insan sabahsı günü sənə sayəndə hansısa əli bir çörəyə çatacaq, sən savaba düşəcəksən?* Dilimizdə "savaba çatmaq" ifadəsi var, "savaba düşmək" yox. Digər tərəfdən, hər bir frazeoloji ifadə kimi, "savaba çatmaq" da xalq müdrikliyinin təzahürü olaraq, savab iş görməyin ucalıq, ülviyyət mərtəbəsi olduğunu, yüksəkdə durduğunu və insan övladının bu zirvəyə ancaq qalxaraq, adiliklər üzərində yüksələrək "çata" biləcəyini ifadə edir. Aparıcı isə "düşmək" sözünü işlətməklə bu aliliyi yox edir.

Aparıcılıq professional vərdişlər tələb edən xüsusi ixtisas sahəsidir. Jurnalistliyi həyatının işi hesab edən, ömrünü bu sahəyə həsr etmiş peşəkarlarımız kifayət qədərdir. Buna baxmayaraq, bəzən verilişin mövzu istiqamətinin nəzərə alınmaması üzündən hətta peşəkarların nitqində də elə söz və ifadələrə rast gəlirik ki, tamaşaçıda qıcıq, yaxud sadəcə, anlaşılmazlıq yaradır. Qeyri-peşəkar "aparıcıların" nitqindən danışmaq belə artıqdır:

Xəzər TV ("Xəzər səhər") - *Günün sualı da, mənca, elə bununla bağlıdır: uzun tətildən sonra isə necə adaptasiya olunursunuz? Sualımız çox qətidir, çox aydındır və səmimiyyət tələb eləyir.* Çox sərt və yersiz səslənir, bunu tələb etmək mümkün deyil. Aparıcı isə sanki tamaşaçıların rəyini yox, ifadəsini alır.

Lider TV ("Klip+") - *Dediyiniz Məhərrəm Astaralı ilə münasibətiniz hardan və necə yaranıb?* Aparıcı verilişin mövzu istiqamətini tuta bilmir. Müğənni səsləndirdiyi hər iki mahnının musiqisinin və sözlərinin M.Astaralıya aid olduğunu deyir. Qarşılığında aparıcının bu sualı verməsi elə təəssürat yaradır ki, elə bil aparıcı müstəntiqdir, veriliş isə kriminal mövzusuna həsr olunub.

Nitqin yığcamlığı tələbinin gözlənilməməsinə səbəb olan artıq sözlərin işlədilməsi də tez-tez rast gəlinən üslubi pozuntulardandır:

ARB TV ("Çıxış yolu") - *Hər insan demir ki, keçmişdə etdiyim səhvlərə görə mən günahkaram.* Lakoniklik nitqə verilən əsas tələblərdən biridir. Aparıcı fikrini "Hər insan səhvlərini etiraf etmir" şəklində beş sözlə vermək imkanı olduğu halda, on sözdən ibarət cümlə qurur.

Xəzər TV ("İncə şarm") - *Buyurub gəlib, siz də müraciət edin.* "Buyurun", "gəlin", "müraciət edin" sözlərindən biri kifayət edərdi, artıq sözlərin işlədilməsi nitqin yığcamlığı tələbinə ziddir.

ARB TV ("Günə doğru") - *İndi gəlin yazın görək...* Ədatın ehtiyac olmadan işlədilməsi hesabına cümlənin bu qədər qəlizləşdirilməsi (üç feil əsası yanaşı gəlir) nitqin aydınlıq və sadəlik tələbini pozur.

Lider TV ("Sizin səhhət") - **Təbii ki, qonağımız kimdir?** "Təbii ki" bu cümlədə tamamilə artıqdır, çünki dəvət edilmiş edilmiş qonaq haqqında hələ heç bir məlumat verilməyib.

Televiziya verilişlərinin dilində məntiqi uyğunsuzluğun müşahidə olunması da üslubi normanın tələbləri çərçivəsindən çıxır. Bəzən cümlənin, mətnin başlanğıcı (birinci hissəsi) ilə davamı fikir və onun ifadəsi baxımından əlaqəli olmur, bir- birini təkzib, yaxud təhrif edir:

ARB TV ("Pəncərə") - *Rus dili öyrənməli dildir, çünki ətrafımızda çox ehtiyac olur.* Bir dil haqqında "öyrənməli dildir" ifadəsini işlətdikdə, o dilin zənginliyi, beynəlxalq səviyyədə təmsil olunması, həmin dildə yaranmış bədii-elmi irsin əhəmiyyəti və s. xüsusiyyətlər rəhbər tutulmalıdır, amma "ətrafımızda ehtiyac olur" ifadəsi məsələnin mahiyyətini çox cılızlaşdırır və məişət səviyyəsinə endirir.

Lider TV ("Gecənin seyrində") – (Müsahibi sualının cavabında 3-cü kursa keçdiyini

deyəndən sonra) - *Sabah bilik günüdür. Artıq siz də Universitetə gedəcəksiz. İlk dərs ilidir. Sizi də təbrik edirəm.* Üçüncü kurs tələbəsinə müraciətlə “Artıq siz də universitetə gedəcəksiz. İlk dərs ilidir” ifadələrinin işlədilməsi hansı məntiqə sığır?

ARB TV (“*Turist*”) - *Bulvarda da konsert təşkil olunub, Gənclər günü ilə bağlı, nə isə belə mütəmadi olaraq silsilə 3-4 günlük konsert idi.* Aparıcının fikrini ifadə etmək üçün işlətdiyi sözlər məzmunca bir-birinə uyğun gəlmir; “mütəmadi” vaxtaşırı təkrarlanan deməkdir, aparıcı isə konkret tarixdə - Gənclər günü ilə bağlı keçirilən konsertdən danışır.

Söz sırasına riayət edilməməsi nitqdə qrammatik normanın pozulmasına səbəb olduğu kimi, həm də əhəmiyyətli fikir yanlışlığına da gətirib çıxara bilər. Məsələn, Lider TV (“*Xeyri var*”) - *İnanıram ki, dərs ilinin əvvəlidir və artıq abituryent olmağa hazırlaşan analar axtarışa keçir, övladlarının təhsilinin gələcəyini təmin olunması üçün etibarlı məkan axtarır.* Doğru formada cümlədəki söz sırası belə olmalı idi: Dərs ilinin əvvəlidir və inanıram ki, artıq abituryent olmağa hazırlaşan analar axtarışa keçir, övladlarının təhsilinin, gələcəyinin təmin olunması üçün etibarlı məkan axtarır. Aparıcının işlətdiyi formada isə cümlənin ifadə etdiyi məna belə anlaşılar: Aparıcı dərs ilinin əvvəli olmasına inanır. Obyektiv fakta sybyektiv münasibət ifadə edən bu fraza məntiqsiz səslənir, çünki bizim inanıb-inanmamağımızdan asılı olmayaraq, həqiqətən də, verilişin efirə getdiyi vaxt dərs ilinin əvvəlidir.

Lider TV (“*Gecənin seyrində*”) - *Gözəl vokal sənətinin, doğrudan da, sənətçisi və mən indi bildim ki, Ağalar müəllimin də tələbəsi olub.* Söz sırası yanlışdır. Aparıcının dediyindən elə çıxır ki, o, vokal sənətinin gözəlliyi haqqında danışır, halbuki “vokal sənətinin gözəl ifaçısı” demək istəyir, yəni qonağını təqdim edir.

Lider TV (“*Adını sən söylə*”) - *Hər birinizin çox sevdiyi Azərbaycanın xalq artisti Nurəddin Mehdiqanlı gəlir.* Söz sırası pozulub: Azərbaycanın hər birinizin çox sevdiyi xalq artisti Nurəddin Mehdiqanlı gəlir.

Üslubi normanın pozulması cümlədə artıq sözlərin işlədilməsindən yarandığı kimi, söz əskikliyinə üzündən də baş verir:

Lider TV (“*Xeyri var*”) - *İnanıram ki, dərs ilinin əvvəlidir və artıq abituryent olmağa hazırlaşan analar axtarışa keçir, övladlarının təhsilinin gələcəyini təmin olunması üçün etibarlı məkan axtarır.* “Övladları” sözü ötürüldüyü üçün elə çıxır ki, analar abituriyent olmağa hazırlaşır. İfadə “Övladları abituriyent olmağa hazırlaşan analar” şəklində olmalı idi.

Nümunələrdən də göründüyü kimi, üslubi normanın tələbi dilin bütün normalarına əməl edilməsindən ibarətdir. Ədəbi dilin istənilən sahəsində norma pozuntusunun baş verməsi üslubi nöqşənlərin ortaya çıxması ilə nəticələnir. Fonetik səviyyədə heca vurğusunu və məntiqi vurğunu yerində işlətmədikdə, sintaqm bölgülərinə və intonasiyaya əməl etmədikdə, morfoloji səviyyədə şəkilçi artıqlığı, yaxud lazımi şəkilçilərin çatışmazlığı yarandıqda, morfoloji kateqoriyaların xüsusiyyətləri düzgün tətbiq edilmədikdə, sintaktik səviyyədə söz sırasına əməl edilmədikdə, uzlaşma pozulduqda üslubi normaya da xələl gəlir. Lakin üslubi normanın qorunması daha çox leksik normaya riayət olunmaması ilə bağlıdır, çünki uğursuz işlədilən söz əhatəsini də təsiri altına salır, cümlədə və bütünlükdə məndə fikir yanlışlığı və üslubi xətalər yaradır. Bu baxımdan, televiziya dilində üslubi normaya əməl olunması mədəni nitqə verilən tələbləri - aydınlıq, yığcamlıq, düzgünlük, təmizlik, zənginlik, sadəlik, münasibliyi təminədən başlıca faktor kimi çıxış edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Axundov A. Dil və mədəniyyət. Bakı, 1992, 190 s.
2. “Актуальные проблемы культуры речи”. Москва, 1970, 404 s.
3. Əlizadə M., İsmayılova T. “Azərbaycan teleradio məkanında ədəbi dilin qorunması” layihəsi əsasında aparılmış monitorinqin nəticələri. Bakı, 2018, 480 s.
4. Quliyev N. Nitq mədəniyyəti və ədəbi dilin normaları (KİV materiallarının dili əsasında). Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə dok. dis. avtoref., Bakı, 2012, 25 s.
5. Xudiyev N. Radio, televiziya və ədəbi dil. Bakı, 2001, 660 s.

XÜLASƏ

Məqalədə müasir Azərbaycan ədəbi dilinin şifahi qolunu təmsil edən audiovizual nitqdə norma məsələsinə toxunulur. Ədəbi dil normalarının pozulması halları və bu sırada, üslubi norma pozulmaları konkret nümunələr əsasında şərh olunur. Üslubi normanın təhrif olunmasının səbəbləri - aparıcıların nitqində rastlanan sözçülük, fikir və kəlmə təkrarları, şablon ifadələr, sözlərin kontekstə uyğun işlədilməməsi, yersiz məcazlar, söz oyunu, xarici dillərdən mexaniki tərcümə, dildəki məlum leksik-qrammatik modellərin təhrif edilməsi və s. təhlil edilir. Heç bir üslubi funksiya daşımayan belə faktların danışanın söz kasadlığından, dilin lüğət ehtiyatına bələd olmamasından, müxtəlif mənalı sözlərin paradiqmatik və sintaqmatik sistemdəki mövqeyini nəzərə ala bilməməsindən irəli gəlməsi, məzmunca bəsit, formaca qüsurlu nitq nümayiş etdirilməsi ilə nəticələnməsi əsaslandırılır.

Açar sözlər: *audiovizual nitq, üslubi norma, televiziya dili, pleonazm, söz sırası*